

VOORAF

Eind November. Dat betekent dat er op het boerenerf veel (meer) te zien is. De bladeren zijn van de bomen en de struiken. Je kunt vanaf de openbare weg zien wat er zich afspeelt op het boerenerf. En daar is vaak heel wat meer leven (en te beleven) dan ogenschijnlijk lijkt. Neem er eens de tijd voor en ga op een mooie dag eens wandelen in de streek. Over de slingerende wegen, langs de vele markante boerderijen. Geniet van wat er nog is aan agrarisch cultureel erfgoed.

Dick de Jong, redactie

BOERDERIJCONSTRUCTIES

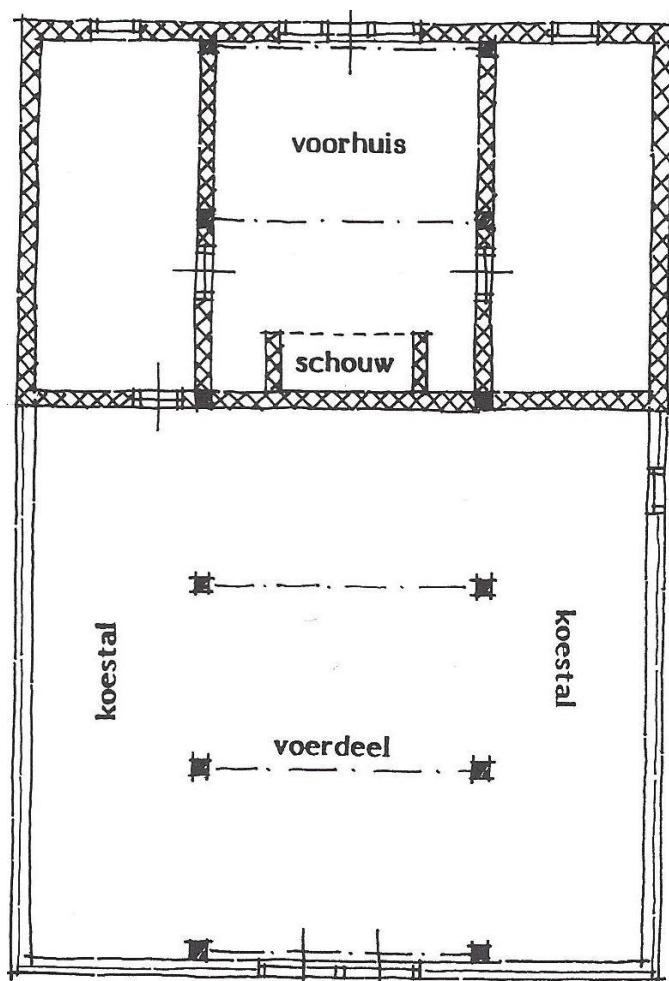
Natuurlijk weten we precies hoe een boerderij er uit ziet. In gedachten zien we een dergelijk gebouw al voor ons. Maar als we naast elkaar twee per streek verschillende boerderijen zien, beginnen we al te twifelen. Hoe alles 'in elkaar steekt' weten we niet of nauwelijks. Daarom is in de Nieuwsbrief al in een vorige editie gestart met een vaste bijdrage over boerderijconstructies. Dat begrip wordt hier heel breed opgevat. In feite gaat het om de boerderijbouw en om de benamingen van de daarbij gebruikte verschillende onderdelen. De vorige keer ging het om het skelet van een boerderij. Met een heleboel namen. Op die namen komen we later nog een keer terug.

Dit keer ziet u een 16^e eeuwse boerderij plattegrond, ontleend aan het boek *Boerderijen langs de Giessen*¹. Een boerderij van het hallehuistype, bestaand uit een rechthoekige opzet. De hoofdconstructie wordt gevormd door een reeks ankerbalkgebinten die op stijlen rusten. In werkelijkheid verbinden zij die stijlen met elkaar en tegelijkertijd verankeren ze daarmee de stevigheid van de constructie. Die stijlen verdelen de ruimte in de breedte van de boerderij in drie beuken, een middenbeuk en aan beide zijden een zijbeuk. De ruimte tussen de gebinten in de lengterichting wordt gebintvak of

travee genoemd. Er is een dwarswand, die het woongedeelte van het bedrijfs gedeelte scheidt, de bandmuur.

Het boerengezin huisde in de middenbeuk van het voorhuis, terwijl de zijbeuken daar werden gebruikt voor werken, slapen en bergen.

In het achterste gedeelte stond het vee en werd het gereedschap opgeslagen. In het midden was de voerdeel, waar de hooitas vanaf de grond lag opgetast en het vee stond aan weerskanten daarvan tegen de buitenmuur. Langs die buitenmuur liep de grup (lees: groep), waardoor de mest werd afgevoerd.

Bedrijfs- en woongedeelte worden gescheiden door de brandmuur.

¹ Brouns & Frank Ruiter, Roeland: Delft 1986.

De herkomst van de meeste in dit artikel gebruikte benamingen zijn duidelijk. Enkele vragen om een nadere uitleg:

Boerderij: de plaats waar de boer zijn bedrijf uitoefent; vergelijk dit met slagerij en bakkerij.

Ankerbalk: de verbinding tussen twee gebintstijlen, die feitelijk het overeind staan hiervan en dus de constructie verankert.

Gebintstijl: de staander die de dakconstructie draagt, dus de balken met elkaar verbindt; oorspronkelijk waren de balken en stijlen met touwen aan elkaar gebonden.

Beuk: stamt van buik, in de betekenis van romp of ruimte.

Travee: dwarshal of vlakverdeling in een gebouw; oorspronkelijk werd er een gewelfvlak mee bedoeld.

Voerdeel: het deel van de boerderij waar het voer (het hooi) werd bewaard.

Grup: open mestafvoer-riool, komt van grep, of greppel.

Schouw: hiervoor zijn twee verklaringen: schouwen is een oud woord voor koken, waarbij een verband wordt gelegd met het Franse woord eschauder, verwarmen. De andere verklaring is een verband met het woord cave, holle ruimte.

GESCHIEDENIS LAKENVELDERS

Lakenvelder getekende runderen bestaan al heel lang. In het geschrift 'Chronicam Bohemarium' schrijft Cosmas Pragenis in de 12e eeuw: 'De leider was aan het ploegen met twee verschillende ossen, waarvan de één een brede witte band om het lichaam had en een witte kop, terwijl de andere een witte streep over de rug bezat en voorzien was van witte benen'.

Tijdens de afgelopen zomervakantie trof uw eindredacteur in de buurt van het Engelse Oxford dit tafereel aan.

De eerste afbeelding van een rund met een laken dateert voor zover bekend uit de periode 1430-1450 en is het schilderij 'The adoration of the child'². Het laat een rood gelakende os bij een altaar zien. Op dat altaar ligt een kind en daar om heen staan diverse mensen met de handen gevouwen het kind te aanbidden. Links op het schilderij ligt een ezel en daarnaast is de rood gelakende os bezig met opstaan.

In heel de wereld komen heden ten dage runderen met een laken voor. Bij een groot aantal gaat het om een soort uitzondering binnen een bepaald ras. In Nederland benoemen wij de Lakenvelder als ras apart. Dit heeft het rund te danken aan het feit dat er al eeuwen doelbewust gefokt wordt op aftekening en andere specifieke lakenveldereigenschappen binnen de populatie. Al in de 17^e eeuw (en waarschijnlijk nog wel eerder) liepen er in ons land Lakenvelders rond. Deze waren ontstaan door selectief fokken. Het is niet waarschijnlijk om aan te nemen dat deze dieren direct van het oude, wilde vee afstammen.

De eerste afbeeldingen in ons land dateren van de 17e eeuw. Van ene Francois Ryckhals is een tekening bekend van potlood op perkament met een Lakenvelder koe in een Zeeuws landschap. Korte tijd later schilderde de Nederlander Cornelis Huysmans een zwarte Lakenvelder in één van zijn Hollandse landschappen.

In 1772 werd de Belted Cow door de Oxford English Dictionary als volgt beschreven: Black cattle of Dutch origin, with a broad band of white round the middle. Vrij vertaald: Gelakend zwart vee van Nederlandse origine, met een brede witte band rond de middenhand.

De eerste letterlijke beschrijving van Lakenvelders dateert uit 1796 en is van J. le Franq van Berkhey staat: De witlakense koe is een bijzonder ras, dat namelijk geheel zwart is, doch over het middenstel spierwit, zoo dat het schijnt alsof men een wit laken over een zwarte koe heeft gespreid. Dit soort is vrij raar; men ziet ze niet gemeen (algemeen).

In 1805 meldt Van Berkhey, dat witlakense koeien vrij zeldzaam zijn en dat ze ook wel kraamkoeien genoemd worden. De naam kraamkoeien kwam voort uit het feit dat wanneer er een boeren kraamvrouw overleed, zij dan met een wit laken op haar zwarte baar begraven werd.

In de 19^e eeuw werd het houden van Lakenvelders, met name in aristocratische kringen mode. Er waren toen ongeveer 1000 Laken-

² Collectie Stifftsmuseum in Klosterneuburg, Oostenrijk.

velders in Nederland. Het vee werd in die tijd dan ook voornamelijk gehouden vanwege de unieke aftekening. Met het fokken werd hier scherp op gelet. Uit deze tijd stamt ook de bijnaam van de Lakenvelders: het parkrond. Opvallend is dat de Lakenvelder in die tijd over vrijwel geheel Nederland verspreid is.

Het eerste en mogelijk laatste internationale keurings-succes van de Lakenvelder dateert uit 1884. In dat jaar werd in Amsterdam een internationale veeten-toonstelling gehouden. Winnaar was een prachtige Lakenvelder stier, van W. ter Haar uit Staphorst.

De eerste Ansichtkaart van Lakenvelders stamt uit 1888. De kaart kreeg als ondertitel mee: Lakenveldsche koeien van A. van Kesteren, Emmaweg in Kortenhoef.

In 1918 dreigde voor de Nederlandse populatie Lakenvelders een ramp. Door de massale ruiming in verband met een tuberculosebestrijding, leek de genetische basis van de overgebleven lakenvelders nauwelijks groot genoeg om het ras in stand te houden. Daarom trachtte schoolmeester en publicist Engelbert van Muilwijk een stamboek op te zetten om de overgebleven Lakenvelderfokkers samen te laten werken voor het behoud van het Lakenvelderras. Op dat moment waren er in Nederland nog slechts 300 dieren die enigszins op een Lakenvelder leken. Het aantal zuiver getekende exemplaren was bijna op de vingers van een hand te tellen. In 1931 werd het stamboek weer opgeheven, de Lakenvelderfokkers bleken te eigenzinnig om vruchtbaar samen te kunnen werken.

In 1950 dreigde de Lakenvelder voor de tweede keer in zijn geheel uit te sterven. Er werd in dat jaar een rundvee verordening uitgevaardigd die inhield dat alleen door een stamboek erkende stieren voor de fokkerij gebruikt mochten worden. Daarmee viel de Lakenvelder buiten de boot, want van dat ras was immers geen stamboek meer. Deze speciale verordening werd in 1959 weer afgeschaft.

Rond 1960 waren het met name enkele beroepsveehouders die het ras in stand hielden. De adel met haar landgoederen was min of meer verdwenen en veehouders die het ras als melkvee gingen houden, namen het stokje over.

De Lakenvelder kwam meer en meer in de belangstelling, zeker toen in 1976 de Stichting Zeldzame Huisdierrassen werd opgericht. Op het moment dat deze van start ging, waren er in Nederland nog 323 dieren. Daarvan waren er 60 met een correcte aftekening, 34 eenkleurig maar wel van Lakenvelder origine en 7 hoornloze dieren. Driekwart van de dieren was zwart, de overige waren rood.

Vanaf 1979, toen de Fokkersclub voor Lakenvelders werd opgericht, nam het aantal runderen en de kwaliteit ieder jaar wat toe. In de beginjaren van de Fokkersclub verdwenen de Lakenvelders bij de beroepsveehouders om economische redenen uit beeld. Door natuurorganisaties en hobbyboeren werd de lakenvelderfokkerij voortgezet. Zo werden de Lakenvelders weer wat ze aan het begin van hun lange carrière ook waren: parkrunderen.

In 1997 werd de Fokkersclub omgezet in de Vereniging Lakenvelder Runderen.

UIT DE STICHTING

UITSTEL GEVRAAGD

Het Masterplan is in haar eindfase beland. Enkele onderdelen zijn nog in uitvoering, maar moeten binnenkort worden afgewikkeld, omdat de eindtermijn van subsidieverstrekking nadert. Een van de doelstellingen was het adviseren van de gemeenten over de bestemmingsplanproblematiek, waardoor boerderijen in de gevarenzone zouden kunnen blijven. Dat op het laatst nog even snel uitvoeren blijkt in de praktijk lastig, omdat alle gemeenten die dit betreft hun handen vol hebben aan activiteiten als samenwerking en fusering. Daarom is voor de uiteindelijke afrekening uitstel gevraagd.

UIT DE PERS

HET GELUK VAN CULTUREEL ERFGOED

Gelukkiger van erfgoed dan van sporten of kunst, kopte een artikel dezer dagen.

Het vermoeden was er al, maar nu is er ook echt bewijs; het bezoeken van historisch erfgoed maakt je gelukkiger dan sporten of naar kunst kijken, zo blijkt uit een nieuw onderzoek van English Heritage. Bezoek aan een historische locatie is volgens de onderzoekers zelfs zo heilend voor de geest dat er een bedrag van 1646 pond tegenover zou staan.

Een andere conclusie uit het onderzoek was dat 7 van de tien Britten cultureel erfgoed belangrijk vindt voor lokale gemeenschappen. Daarnaast is er ook gekeken naar de rol van vrijwilligers in de Britse Erfgoedsector. Het blijkt dat een groot deel van erfgoedvrijwilligers meer zelfvertrouwen krijgt als ze met erfgoed bezig zijn.

ZONNEPANELEN

Het kwartaaltijdschrift van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (jaargang 6, nummer 3) bevat een artikel getiteld Nieuwe energie van oude daken. De intentie hiervan is dat we op moeten passen met het plaatsen van zonnepanelen op een historisch dak.

In het artikel wordt gesteld dat je eerst moet weten waar je energie aan opgaat, hoe hoog het verbruik is en wat het kost. Omdat het zelf opwekken van energie pas lonend wordt als je het energieverbruik hebt teruggedrongen. Dat laatste is effectiever dan het opwekken van stroom, via bijvoorbeeld zonnepanelen. Een aandachtspunt bij oude boerderijen is hierbij de aansluiting tussen het dak en de muren. Door de toegepaste constructie wil in de wintertijd daar nogal eens wat warmte weglekken en kou binnenkomen. Dat hoeft weliswaar geen directe invloed op stroomverbruik te hebben, maar indirect wel. Dat met isoleren heel voorzichtig moet worden omgesprongen weten we sinds het verschijnen van 'De Boerderij... het behouden waard'. Vaak is het een kwestie van je 'boerenverstand' gebruiken.

Andere mogelijkheden dan zonnepanelen zijn: groene stroom, HRe-ketels, warmtepompen en houtgestookte centrale verwarming. Vaak levert dat meer op dan zonnepanelen, die geen schaduw hinder mogen hebben en in de juiste richting ten opzichte van de zon moeten worden geplaatst. Ook speelt het verlies van cultuurhistorische waarde. Dat laatste betekent bij historische panden dat die panelen absoluut niet zichtbaar mogen zijn vanuit het openbaar gebied.

En als het dan toch de beste manier blijkt, er zijn ook dakpannen met zonnecellen, evenals glas en leien. Een andere manier is het plaatsen van zonnepanelen op een stuk land dat niet vanaf de openbare weg te zien is. En wat te denken van met elkaar zoiets oppakken en die panelen verderop plaatsen. Verwezen wordt naar digitale publicaties over zonnepanelen en andere vormen van zonne-energie op en rond historische gebouwen. Zie www.duurzaam erfgoed.nl. Als u er aan wilt beginnen, laat u dan erg goed voorlichten. Ook onder leveranciers van zonnepanelen zijn cowboys, die alleen belang hebben bij de duurzaamheid van hun eigen portemonnee.

KNOTWILG

Het bezoek van Prins Willem III in 1672 aan de Hollandse waterlinie, was later aanleiding hier een schoolplaat aan te wijden. Op dit fragment hiervan is links heel duidelijk een knotwilg te zien. Die knotwilg is niet voor niets op die plek terecht gekomen. Eeuwenlang is de knotwilg al van belang voor ons landschap. Nu de tijd van knotten, maar ook die van de aanplant van nieuwe wilgen weer aanbreekt, willen we hier toch een lans voor breken. Behoud ook de knotwilgen, want het feit dat hun aantal steeds meer afneemt is een groot gemis voor het landschap van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden.

Knotwilg op oude schoolplaat.

BOEKEN IN DE VERKOOP

Diverse uitgaven van Boerderij & Erf raken uitverkocht. Een goed teken, want dat geeft aan dat er veel belangstelling voor is. Wie nog een bijzonder cadeau zoekt voor de komende feestdagen kan bij de stichting terecht voor het boek Boer en Boerderij van Huib de Kok (€ 35) en De Boerderij... het behouden waard van Meine Mollema (€ 14,95).

SECRETARIAAT BOERDERIJ & ERF A-V:

Sluis 57 ■ 2964 AT Groot-Ammers ■ 0184-661425/06-53759618
secretariaat@boerderijenerf.nl ■ bank NL14RABO0325074739

website: WWW.BOERDERIJENERF.NL

Europees Landbouwfonds voor plattelandsontwikkeling
Europa investeert in het platteland

Redactie en samenstelling nieuwsbrief:

Dick de Jong - Bureau Tekstwerk - djtekst@planet.nl